

دانشگاه قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته ارتباطات

گرایش حج و زیارت

راهکارهای بهره‌گیری از ظرفیت حج در ترویج فرهنگ

اهلبیت علیهم‌السلام با تکیه بر آیات و روایات

استاد راهنما

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد تقی سبحانی نیا

دانشجو

رضا بیرانوند

دی ۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث می باشد.

نزد سلیمان رسید مرغک مسکین   ران ملخ در دهان به پیشکش دوست
از پی عذر قصور خدمت خود گفت   هدیه هر کس به قدر منزلت اوست
سید احمد فهری

تقدیم به:

پیشگاه صدیقہ کبری، حضرت فاطمہ زہرا ع و
حضرت حجت بن الحسن العسگری ع روحی و نفسی له
الفداه.

تقدیر و سپاس:

با سپاسی صمیمی از همیاران زندگی‌ام؛ پدر، مادر و همسرم.

با قدرشناسی از مساعی آیت‌الله محمدی ری‌شهری که زمینه‌ساز تلاشهای حدیثی گسترده در پژوهشگاه و دانشگاه قرآن و حدیث بوده‌اند.

با سپاس از استاد محترم راهنما حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدتقی سبحانی‌نیا که در کمال سعه‌صدر و حسن خلق هدایت و راهنمایی این‌جانب در نگارش این پایان‌نامه را بر عهده گرفتند، سپاس‌گزاری می‌کنم.

و با قدرشناسی از مدیر محترم گروه منابع حدیثی و آموزش‌های کارگاهی حجت الاسلام و المسلمین محمد مهدی احسانی‌فر که از دانش ایشان در این پایان‌نامه بهره بردم.

و با قدردانی از حجت الاسلام و المسلمین حسین محققیان و حجت الاسلام و المسلمین حسین خلیج که نسبت به در اختیار قراردادن تجربیات خود دریغ نورزیدند.

و با سپاس و قدردانی از فاضل ارجمند جناب آقای علی بیرانوند که زحمت مطالعه سطر به سطر این پایان‌نامه را بر عهده گرفتند.

چکیده

جهان اسلام همه‌ساله شاهد رویداد بزرگ حج است. اجتماع میلیونی زائران خانه خدا در موسم حج ظرفیت‌های ویژه‌ای در اختیار مروجان فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام قرار می‌دهد. ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام با ویژگی‌های همچون پاک، جامع و مطابق با فطرت و قابل انتقال بودن، نیازمند راهکاری مناسب است. این مختصر کوشیده است، راهکارهای ترویجی فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام را از قرآن و متون دینی استخراج و در دو دسته‌ی کلامی و غیر کلامی دسته‌بندی نماید. مهمترین و کارآمدترین راهکارهای ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام در این دو دسته جای داده شده و قابلیت اجرای زیر مجموعه‌های این دو دسته در اجتماع عظیم حج مورد توجه بوده است. در پایان با بررسی آسیب‌ها و موانع، مروجان را از خطرهای پیش‌رو آگاه نموده، تا از پیش برنامه‌ریزی مناسبی در قبال آن‌ها صورت گیرد.

کلیدواژه‌ها

ظرفیت‌های حج - فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام - سیره اهل بیت علیهم‌السلام - حج - تبلیغ .

فهرست مطالب

فهرست مطالب.....	ز
فصل اول:.....	۱
جایگاه شناسی موضوع.....	۱
۱/۱. کلیات.....	۲
۱/۱/۱. بیان مسئله تحقیق.....	۲
۱/۱/۲. ضرورت و اهداف.....	۲
۱/۱/۳. سؤالات تحقیق.....	۳
۳/۱.۱/۱. سؤال اصلی.....	۳
۱/۱/۳/۲. سؤالات فرعی.....	۳
۱/۱/۴. فرضیات تحقیق.....	۳
۱/۵.۱. پیشینه تحقیق.....	۴
۱/۱/۶. روش و مراحل تحقیق.....	۴
۱/۱/۷. روش و ابزار گردآوری اطلاعات.....	۴
۱/۱/۸. نتایج علمی و عملی تحقیق.....	۵
۱/۲. مفهوم شناسی.....	۵
۱/۲/۱. حج.....	۵
۱/۲/۲. ظرفیت.....	۶
۱/۲/۳. اهل بیت.....	۶
۱/۲/۴. فرهنگ.....	۸
۱/۲/۵. فرهنگ اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۹
۱/۲/۶. روایت.....	۱۰
۱/۳. زمینه شناسی حج.....	۱۱
۱/۳/۱. مخاطبان فراوان.....	۱۱
۱/۳/۲. زائر از همه‌ی ممالک اسلامی.....	۱۲
۱/۳/۳. زائر از همه‌ی مذاهب.....	۱۲

۱۲	..... حضور بانوان..... ۱/۳/۴
۱۳	..... کارگزاران حج و مسئولین فرهنگی و اجرایی جهان اسلام..... ۱/۳/۵
۱۳	..... عوامل عربی هتل..... ۱/۳/۶
۱۴	..... زائر از همه‌ی کشورهای جهان..... ۱/۳/۷
۱۶	..... اماکن تاریخی و زیارتی..... ۱/۳/۸
۱۶	..... فضای معنوی..... ۱/۳/۹
۱۷	..... فضایی به دور از هیاهو و مظاهر دنیا..... ۱/۳/۱۰
۱۷	..... حضور روحانیون و فرهیختگان..... ۱/۳/۱۱
۱۷	..... جایگاه اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> نزد مسلمانان..... ۱/۴
۱۸	..... جایگاه اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> نزد خلفاء..... ۱/۴/۱
۱۸	..... جایگاه اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> نزد پیشوایان مذاهب چهارگانه اهل سنت..... ۱/۴/۲
۱۹	..... جایگاه اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> نزد علمای اهل سنت..... ۱/۴/۳
۲۰	..... ویژگی‌های فرهنگ اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> ۱/۵
۲۰	..... پاک بودن..... ۱/۵/۱
۲۲	..... هم‌طرزی با قرآن..... ۱/۵/۲
۲۳	..... جامعیت..... ۱/۵/۳
۲۴	..... مصل نبودن..... ۱/۵/۴
۲۵	..... مطابق با فطرت..... ۱/۵/۵
۲۷	..... پویایی..... ۱/۵/۶
۲۸	..... ثابت و محکم..... ۱/۵/۷
۲۹	..... قابل آموزش..... ۱/۵/۸
۲۹	..... نظری مبتنی بر عمل..... ۹.۱/۵
۳۱	..... نگاه ابزاری به دانش‌های بشری..... ۱/۵/۱۰
۳۱	..... ترویج فرهنگ اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> ، ضرورت‌ها و بهره‌ها..... ۱/۶
۳۳	..... فصل دوم:.....
۳۳	..... راهکارهای ترویج فرهنگ اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> در حج.....
۳۴	..... ۲/۱. راهکارهای کلامی.....

۴۳	.....	۲/۱/۱. راهکارهای مربوط به گوینده
۴۳	.....	۲/۱/۱/۱. شخصیت شناسی گوینده
۴۴	.....	۲/۱/۱/۲. ویژگی‌های گوینده
۴۵	.....	الف. عالم بودن
۴۶	.....	ب. احاطه به دین
۴۷	.....	ج. مردم شناس
۴۹	.....	د. زمان شناس
۴۹	.....	ه. مطابقت قلب و زبان
۵۰	.....	و. شنوا بودن
۵۰	.....	ز. خیرخواهی
۵۱	.....	ح. بردباری
۵۳	.....	ط. پرهیز از اجبار
۵۴	.....	۲/۱/۱/۳. معرفی گوینده
۵۵	.....	الف. بیان جایگاه
۶۲	.....	ب. تأیید گوینده
۶۴	.....	۲/۱/۱/۴. وظایف گوینده
۶۴	.....	الف. وجوب آموزش
۶۵	.....	ب. ترویج دین
۶۶	.....	ج. نفی بدعت‌ها
۶۷	.....	د. سکوت نسبت به ندانسته‌ها
۶۸	.....	۲/۱/۲. راهکارهای مربوط به مخاطب
۶۸	.....	۲/۱/۲/۱. برانگیختن مخاطب
۶۹	.....	الف. توجه دادن به عهد و پیمان
۷۰	.....	ب. توجه دادن به فایده
۷۶	.....	ج. بالا بردن شناخت جامعه
۷۸	.....	د. ایجاد امید در جامعه
۸۲	.....	ه. ایجاد ترس در جامعه

- و. سپاسگزاری ۸۳
- ز. پاسخگوی ۸۴
- ح. نظارت ۸۴
- ۲/۲/۱. آنچه نسبت به مخاطب باید رعایت شود ۸۵
- الف. اهلیت مخاطب ۸۵
- ب. توان مخاطب ۸۸
- ج. توجه به حالات روحی مخاطب ۹۰
- د. توجه به نیاز مخاطب ۹۱
- ه. سن مخاطب ۹۱
- و. جنسیت مخاطب ۹۳
- ۳/۲/۱. آنچه مخاطب باید رعایت کند ۹۴
- الف. نسبت به خودش ۹۴
۱. وجوب آموختن ۹۴
۲. رعایت اولویت ها ۹۵
۳. انتخاب آموزگار شایسته ۹۵
۴. پذیرش حق از هرکسی و نپذیرفتن باطل ولو از اهل حق ۹۶
۵. همنشینی با عالم ۹۸
۶. شکیبایی بر سختی ها ۹۸
۷. عمل به آنچه می داند ۹۸
۸. آنچه برای فهمیدن لازم است ۹۹
۱. ۸/۱. خوب گوش دادن ۹۹
۲. ۸/۲. اندیشیدن ۱۰۰
۳. ۸/۳. پرسیدن ۱۰۰
۴. ۸/۴. نگارش ۱۰۱
۵. ۸/۵. مذاکره ۱۰۱
- ب. نسبت به گوینده ۱۰۱
۱. فروتنی در برابر وی ۱۰۲

۱۰۲	..... پیروی از وی
۱۰۳	..... ۳/۲/۱. راهکارهای مربوط به محتوا
۱۰۳	..... ۲/۱/۳/۱. جنس محتوا
۱۰۵	..... ۲/۱/۳/۲. ویژگی های محتوا
۱۰۵	..... الف. همه جانبه نگری
۱۰۶	..... ب. قابل فهم بودن
۱۰۶	..... ج. منطقی بودن
۱۰۷	..... د. قابل پذیرش بودن
۱۰۷	..... ه. انعطاف پذیری
۱۰۸	..... و. مقبولیت
۱۰۹	..... ز. تکرار
۱۱۰	..... ح. محکم بودن
۱۱۱	..... ط. اختصار
۱۱۲	..... ۲/۱/۳/۳. قالب های بیان محتوا
۱۱۲	..... الف. مستقیم
۱۱۲	..... ۱. قرآن
۱۱۳	..... ۲. خطبه
۱۱۴	..... ۳. کتابت
۱۱۴	..... ۴. نامه
۱۱۵	..... ۵. حکمت گونه
۱۱۵	..... ۶. شعر
۱۱۶	..... ۷. مناظره
۱۱۸	..... ۸. قانون گونه
۱۱۹	..... ب. غیرمستقیم
۱۱۹	..... ۱. دعا
۱۲۰	..... ۲. داستان
۱۲۱	..... ۳. نمایش

- ۲/۱/۴ راهکارهای مربوط به ابزار ۱۲۲
- ۲/۱/۴/۱ ابزار ناظر به تولید محتوا ۱۲۳
- ۲/۱/۴/۲ ابزار ناظر به ذخیره و حفظ محتوا ۱۲۳
- الف. اراده‌ی خداوند ۱۲۳
- ب. حافظه ۱۲۳
- ج. کتابت ۱۲۴
- د. شبکه نقل ۱۲۴
- ۲/۱/۴/۳ ابزار ناظر به ارسال محتوا ۱۲۵
- الف. زبان ۱۲۵
- ب. قلم ۱۲۶
- ج. رفتار ۱۲۶
- ۲/۱/۴/۴ ابزار ناظر به دریافت محتوا ۱۲۶
- الف. گوش ۱۲۶
- ب. چشم ۱۲۷
- ج. دل ۱۲۸
- ۲/۱/۴/۵ ابزار ناظر به موقعیت ارسال و دریافت محتوا ۱۲۸
- الف. ابزار ناظر به موقعیت مکانی ۱۲۸
- ب. ابزار ناظر به موقعیت زمانی ۱۲۹
- ۲/۱/۴/۶ ابزار ناظر به نظارت ۱۳۰
- الف. علم خداوند متعال ۱۳۰
- ب. عرضه اعمال ۱۳۱
- ج. شهادت اعضای بدن ۱۳۱
- د. آگاهی ۱۳۲
- ه. امر به معروف و نهی از منکر ۱۳۲
- ۲/۱/۴/۷ ابزار ناظر به پشتیبانی ۱۳۳
- الف. اقتصادی ۱۳۳
۱. خمس ۱۳۴

۱۳۴	۲. انفاق
۱۳۵	ب. قدرت
۱۳۵	۱. کثرت (اجتماع)
۱۳۶	۲. قدرت جذب
۱۳۷	ج. تشویق و تضمین، تهدید و تنبیه
۱۳۷	۱. تشویق و تضمین
۱۳۸	۲. تهدید و تنبیه
۱۳۹	۲/۲. راهکارهای غیر کلامی
۱۳۹	۲/۲/۱. ویژگی‌های مروجین
۱۴۰	۲/۲/۱/۱. طهارت
۱۴۲	۲/۲/۱/۲. عامل بودن به دستورات اسلام
۱۴۵	۲/۲/۱/۳. راستگویی
۱۴۵	۲/۲/۱/۴. تواضع
۱۴۶	۲/۲/۱/۵. خوش رفتاری
۱۴۷	۲/۲/۱/۶. خوش گفتاری
۱۴۷	۲/۲/۱/۷. نرم‌خویی
۱۴۸	۲/۲/۱/۸. عبادت
۱۴۹	۲/۲/۱/۹. بخشش و نیکی به شخص خطاکار
۱۵۰	۲/۲/۱/۱۰. مداومت بر عمل
۱۵۰	۲/۲/۱/۱۱. پاکیزگی
۱۵۱	۲/۲/۱/۱۲. آراستگی
۱۵۲	۲/۲/۲. استفاده از نمادها و شعائر
۱۵۲	۲/۲/۲/۱. آذان
۱۵۳	۲/۲/۲/۲. مسجد
۱۵۳	۲/۲/۲/۳. علائم مومن
۱۵۴	۲/۲/۲/۴. احکام پوشش
۱۵۵	فصل سوم:
۱۵۵	آسیب شناسی و موانع

۳/۱	موانع ترویج فرهنگ	۱۵۶
۳/۱/۱	گناه	۱۵۶
۳/۱/۲	لقمه حرام	۱۵۷
۳/۱/۳	نگاه	۱۵۷
۳/۱/۴	شهوة	۱۵۸
۳/۱/۵	بازار جذاب	۱۵۹
۳/۱/۶	حکومت عربستان	۱۵۹
۳/۱/۶/۱	عدم اجازه نسبت به پاسخ‌گویی به شبهات	۱۵۹
۳/۲/۱	اجازه تبلیغ مستقیم نمی‌دهد	۱۶۲
۳/۱/۶/۳	محدودیت استفاده از امکانات	۱۶۲
۳/۱/۶/۴	عدم اجازه‌ی استفاده از ظرفیت‌های اماکن زیارتی	۱۶۳
۳/۱/۷	پنهان ماندن بخشی از دین توسط دانشمندان	۱۶۳
۳/۲	آسیب‌ها	۱۶۴
۳/۲/۱	شبهه‌پراکنی	۱۶۴
۳/۲/۲	مسلط نبودن به زبان	۱۶۵
۳/۲/۳	عدم هماهنگی بین نیروهای اجرایی و فرهنگی	۱۶۶
۳/۲/۴	ورود زائر در موضوعی که دانش کافی نسبت به آن ندارد	۱۶۶
۳/۲/۵	مخالفت رفتار با گفتار	۱۶۷
۳/۲/۶	دانش را در اختیار اهلش قرار ندادن	۱۶۷
۳/۲/۷	مسخره‌کردن	۱۷۰
۳/۲/۸	دشنام دادن	۱۷۰
۳/۲/۹	عدم رعایت برخی از حدود روابط بین زن و مرد	۱۷۱
۳/۲/۱۰	رعایت نکردن ظواهر اسلامی	۱۷۱
۳/۲/۱۱	تاخیر انداختن نماز اول وقت	۱۷۲
۱۷۳	نتایج	۱۷۳
۱۷۳	پیشنهادات	۱۷۳
۱۷۵	فهرست منابع	۱۷۵
۱۸۴	پایان‌نامه:	۱۸۴

نرم افزارهای علوم اسلامی: ۱۸۴

سایت‌ها: ۱۸۵

نرم افزارهای پژوهشی ۱۸۶

فصل اول:

جایگاه شناسی موضوع

۱/۱. کلیات

۱،۱،۱. بیان مسئله تحقیق

دین مبین اسلام و بخصوص مکتب اهل بیت دارای برنامه‌های مختلف فردی و اجتماعی برای هدایت انسان‌ها در مسیر رشد و کمال است. یکی از برنامه‌های عبادی، سیاسی و اجتماعی اسلام کنگره عظیم حج است. حج زمینه اجتماع بزرگ مسلمانان است؛ مسلمانانی از همه نقاط جهان و از همه مذاهب و فرق؛ مسلمانانی که همگی بر جایگاه رفیع اهل بیت علیهم‌السلام اقرار دارند، و ایشان را مصداق آیه شریفه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»^۱ می‌داند. بی‌شک هر گروه و قومی دارای یک فرهنگ با ویژگی‌های مختص به خود می‌باشند و اهل بیت علیهم‌السلام هم از این کلی مستثنا نیستند. فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام به پشتوانه آیه شریفه و موارد دیگر؛ الگویی پاک و به دور از رجس است که ترویج محاسن آن، جذب مسلمانان را به دنبال خواهد داشت. تبلیغ این فرهنگ نیازمند روش‌های امروزی و اثرگذار است. پرداختن به راهکارهای ترویج این الگو، ضرورتی است که زمینه‌ساز تبلیغی هدفمند و روشمند خواهد شد. نیکوست که راهکارهای ترویج این فرهنگ نیز بر پایه قرآن و حدیث باشد.

۱،۱،۲. ضرورت و اهداف

ظهور و گسترش صنعت جهانی ارتباطات و پیشرفت شگفت‌آور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، باعث ایجاد نظم نوین جهانی در عرصه‌ی روابط بین‌الملل شده است. راهبرد قدرت‌ها برای ایجاد نظم نوین جهانی و سنگین کردن معادلات بین‌المللی به نفع خودشان، استفاده از جنگ نرم و قدرت فرهنگی هست که طرز تفکر انسان‌ها را عوض کرده، به سود خودشان آن را کنترل نموده و از این راه بر عرصه‌های گوناگون توانمندی‌های یک ملت چیره و مسلط می‌گردند.

با توجه به اینکه دین مبین اسلام دینی جهانی است و برای نجات انسان از ضلالت و گمراهی بر بشریت عرضه شده است کنگره عظیم حج فرصت مناسبی برای رساندن ندای اسلام راستین به گوش جهانیان است. اهل بیت علیهم‌السلام مصداق آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»^۲ می‌باشند، و به

۱. أحزاب: ۳۳.

۲. همان.

دلالت آیه شریفه پاک و معصوم می‌باشند. و فرهنگ نشأت گرفته از پاکی و عصمت، پاک و معصوم است. و جهان تشنه فرهنگی به دور از ناپاکی و در انتظار آن است. به همین خاطر سزاوار و بلکه ضروری است که این فرهنگ به جهانیان معرفی گردد. و از آنجاکه حج محل اجتماع مسلمین از همه فرق و مذاهب اسلامی است، و حج این فرصت را ایجاد می‌کند تا فرهنگ غنی اهل بیت علیهم‌السلام در بین ایشان تبلیغ شود، از این فرصت باید حداکثر استفاده را برد. هدف: رسیدن به یک نقطه مطلوب با استفاده از راهکارهای ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام در بین مسلمین است، به گونه‌ای که با به‌کارگیری این راهکارها، روش و منش صحیحی به دور از افراط و تفریط در پیش گرفته شود.

۱,۱,۳. سؤالات تحقیق

۱,۱,۳,۱. سؤال اصلی

راهکارهای ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام کدام‌اند؟

۱,۱,۳,۲. سؤالات فرعی

۱ - ظرفیت‌های حج در ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام کدام‌اند؟

۲ - ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام چه ضرورتی دارد؟

۳ - موانع موجود در راه ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام در حج کدام‌اند؟

۱,۱,۴. فرضیات تحقیق

به دلیل فقر فرهنگی جوامع مختلف و نیاز این جوامع به سبک زندگی دینی، ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام برای تمام افراد ضرورت دارد. به‌خصوص برای مسلمان‌ها.

حج محل اجتماع مسلمین با تنوع فرق و با انگیزه عبودیت و بندگی است، با توجه به جایگاه اهل بیت علیهم‌السلام نزد مسلمان‌ها، زمینه ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام در حج وجود دارد.

بهره‌گیری از قرآن، سنت نبوی و تعلیم غیرمستقیم (استفاده از دعا)، امکان گفتگو و برقراری ارتباط از جمله راه‌های ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام به حساب می‌آیند.

حضور وهابیت، جمود فکری، حکومت عربستان، زیاده‌روی در خرید و توجه به حواشی و تأکید بر اختلافات از جمله موانع موجود در راه ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام بشمار می‌آید.

۱,۱,۵. پیشینه تحقیق

در این ارتباط «ابزارهای تبلیغ» و «آداب تبلیغ و آفات آن» از کتاب التبلیغ فی الکتاب و السنة و «موانع شناخت» و «آموزش» از کتاب علم و حکمت در قرآن و حدیث و «معنا و مفهوم فرهنگ» از کتاب فرهنگ گرای، جهانی شدن و حقوق بشر آقای حسین سلیمی و «حج الانبیاء و الائمة علیهم السلام» متعلق به معاونیه شؤون التعليم والبحوث الإسلامية فی الحج و «آنچه در مراسم حج، شایسته است» از کتاب حج و عمره قرآن و حدیث و «بزرگترین اجتماع عبادی سیاسی هفته» از کتاب حج و حرمین شریفین در تفسیر نمونه و موارد دیگر که هرکدام به گوشه‌ای از بحث پرداخته‌اند. اما بحث مستقلی در این رابطه که به تمام جوانب موضوع بپردازد، یافت نشد. هیچ یک از این موارد راهکار ترویجی اهل بیت علیهم السلام را بیان نکرده‌اند، در این تحقیق راهکار ترویجی اهل بیت علیهم السلام به گونه‌ای استخراج شده است که قابلیت اجرایی در حج را دارد.

۱,۱,۶. روش و مراحل تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نوع کیفی است و از بین اقسام مختلف روش کیفی از روش اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. وسعی شده است از شیوه تحلیلی و درون دینی بهره گرفته شود. و نسبت به منابع تحقیق هم سعی شده از منابعی استفاده شود که از اعتبار بیشتری برخوردار هستند مگر در مواردی به خاطر ارج نهادن به زحمت مؤلفان معاصر.

در این تحقیق به بررسی سندی روایات پرداخته نشده است، بلکه به استفاده از کتب معتبر بسنده شده است. ترجمه آیات هم از ترجمه‌ی آقای فولادوند استفاده شده است و فقط در اولین ترجمه‌ی آیه به این امر تذکر داده شده است. در صورتی که از ترجمه ایشان به هر دلیلی استفاده نشده باشد، در پاورقی تذکر داده شده است. در علوم انسانی، یک موضوع از زوایای مختلف قابل بررسی هستند، در این تحقیق به منابع و مستندات از دید ترویج نگریسته شده است، لذا ارتباط آن با موضوعات دیگر یا کارکردهای دیگر آن به هیچ وجه مورد انکار این تحقیق نیست.

۱,۱,۷. روش و ابزار گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات روش اسنادی و کتابخانه‌ای است و از ابزارهایی مانند نرم افزارهای علوم اسلامی شیعه و اهل سنت و اینترنت در جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. و از کتب مرتبط، بخصوص فهرست آن‌ها مانند کتب دار الحدیث استفاده شده است. و مراحل آن عبارت‌اند از: مطالعه اجمالی، فصل‌بندی، یادداشت‌برداری، تدوین فصول اصلی و اعمال اصلاحات لازم، تقویت منابع و تدوین پایان‌نامه.

۱,۱,۸. نتایج علمی و عملی تحقیق

از این تحقیق نهادها و سازمان‌هایی مانند سازمان حج و زیارت و بعثه مقام معظم رهبری و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی می‌توانند در جهت پیشبرد اهداف مقدس نظام جمهوری اسلامی در عرصه بین‌الملل بخصوص حج استفاده کنند. همچنین این اثر می‌تواند مورد استفاده متولیان حج در سایر کشورهای اسلامی نیز قرار گیرد. به‌طورکلی برای تمام کسانی که در حج فعالیت دارند، از جمله: روحانیون کاروان‌ها، راوی، مدیران هتل‌ها، کارگزاران، زبان‌دانان، مسئول فرهنگی هتل و عموم زائرین قابل استفاده است و در جهت سیاست‌گذاری در حج می‌تواند مفید باشد، ان شاء الله.

۱,۲. مفهوم شناسی

۱,۲,۱. حج

محقق حلی در شرائع الإسلام تعریف می‌کند به:

الحج و إن كان في اللغة القصد فقد صار في الشرع اسما لمجموع المناسك المؤداة في المشاعر المخصوصة و هو فرض على كل من اجتمعت فيه الشرائط الآتية من الرجال و النساء و الخنثائي. و لا يجب بأصل الشرع إلا مرة واحدة و هي حجة الإسلام و تجب على الفور و التأخير مع الشرائط كبرى موبقة. و قد يجب الحج بالندر و ما في معناه و بالإفساد و بالاستيجار للنيابة و يتكرر بتكرر السبب. و ما خرج عن ذلك مستحب. و يستحب لفاقد الشروط كمن عدم الزاد و الراحلة إذا تسكع سواء شق عليه السعي أو سهل و كالمملوك إذا أذن له مولا^۱.

حج در لغت به معنای قصد است. اما در شرع، عنوان مجموعه‌ای از مناسک است که در مکان‌های مخصوص انجام می‌گیرد. یک‌بار در طول عمر در صورت وجود شرایط از طرف خداوند عزوجل بر بندگان واجب شده است. از به طرق دیگری مانند نذر و نیابت نیز واجب می‌شود. در غیر این صورت انجام آن مستحب است، حتی اگر شرایط آن محیی نباشد.

۱. جعفر بن حسن محقق حلی، **شرائع الإسلام**، ۴ جلد (قم: اسماعیلیان، ۱۴۰۸)، ج ۱، ص ۱۹۸.